

HERINNERINGEN
uit drie levensjaren van Zijne Hoogheid
SRI SULTAN HAMENGGU BUWONO ke IX

De door de Panitia Penjusunan Biografi Sri Sultan HAMENGGU BUWONO ke IX (kortheidshalve door mij P.P.B. te noemen) aan mij gevraagde bijdrage voor een levensbeschrijving van de huidige Sultan van Jogjakarta heb ik in de vorm gegoten van enige mijner herinneringen aan Zijne Hoogheid.

Daarbij zou ik vooraf het volgende willen opmerken:

1. Aannemende dat de Sultan in april 1942 is geboren, moet hij nu 57 jaren oud zijn. Van die 57 jaren heb ik Zijne Hoogheid slechts drie jaren bekend, namelijk van begin 1939 tot ongeveer einde april 1942, toen de Japanners mij interneerden.
2. Mijn herinneringen aan de Sultan zijn als het ware verweven met herinneringen aan zijn Vader HAMENGGU BUWONO ke VIII, die ik veel langer kende en voor wie ik een zeer bijzondere genegenheid had; verweven ook met een grote verknochtheid aan het Jogjase Vorstelijke Hof, centrum van schone Javaanse kunst; verknochtheid ook aan Jogjase historische, volkenkundige en adatrechtelijke instellingen.
Mij viel namelijk het voorrecht te beurt drie maal in Jogjakarta als bestuursambtenaar te mogen dienen:
  - a. in de periode 1920-1921 toen ik als jong controleur voor het eerst de Kraton betrad waar destijds Z.H. HAMENGGU BUWONO ke VII resideerde, terwijl ik later ooggetuige was van zijn abdicatie zomede de verheffing van de uit Holland teruggekeerde Kroonprins tot achtste Sultan van Jogjakarta;
  - b. de periode 1925-1930;
  - c. tenslotte de periode van mei 1939 tot april 1942.
3. Voor de gegevens van mijn bijdrage is, zoals onder 1. al opgemerkt werd, alleen dit laatste tijdvak van betekenis.
In mijn herinneringen uit die tijd, die nu al 27 à 30 jaar achter ons ligt, zijn uiteraard vele hiaten. Ik heb die met moeite trachten aan te vullen, dank zij de hartelijke medewerking van de bibliotekarissen van de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag, het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-en Volkenkunde te Leiden en het Kon. Instituut voor de Tropen te Amsterdam. Maar de P.P.B. zal wellicht uit bronnen ter plaatse nog lacunes kunnen wegnemen.

Ik kom dan nu tot mijn herinneringen aan de Sultan van Jogjakarta uit de jaren 1939 - 1942.

Mijn eerste kennismaking met Zijne Hoogheid dateert van begin 1939, toen hij nog geen Sultan was, maar nog te Leiden in de Indologie studeerde. Ik was toen met kort verlof in Holland en vernam daar dat ik

tot gouverneur van Jogjakarta was benoemd. In die tijd bezocht ik in Leiden ~~of in den Haag~~ (vermoedelijk in de Vreeswijkstraat) G.R.M. DORODJATEEN; bij die gelegenheid ontmoette ik ook, indien ik mij niet vergis de latere PANGERAN POERBOJO.

In mei van dit jaar 1939 aanvaardde ik mijn ambt van gouverneur. Op dezelfde dag maakte ik mijn opwachting bij Z.H. HAMENGGU BUWONO ke VIII en natuurlijk was het voor mij een vreugdevol weerzien, hoewel ik mij zeer bezorgd maakte over de minder goede gezondheid van Zijne Hoogheid, die aan suikerziekte leed.

Een andere schaduw hing over mijn vreugde van die dag: ~~de~~ oorlogsdreiging. Al in augustus of september maakte ook de Sultan zich ongerust over de uitgebroken oorlog van Duitsland tegen Polen. Hij besloot zijn zoons, die in Leiden studeerden, terug te roepen.

Ik geloof, dat het een wijs besluit was, maar helaas! ~~het~~ is indirect Zijne Hoogheid noodlottig geweest. De reis naar en het verblijf in het toenmalige Batavia (in oktober 1939), met het doel zijn zoons in Tandjoeng Priok af te halen, gepaard gaande met vele bezoeken, die, hoffelijk als Zijne Hoogheid placht te zijn, een week lang in Batavia gemaakt waren, bleken voor een diabetes-lidder te zwaar te zijn.

Het dramatische verloop van de terugreis op 21 oktober 1939, de droeve aankomst in Jogjakarta, de vergeefse pogingen van de zeer bekwame internist van het Petronella-ziekenhuis te Jogjakarta, Dr. P.J. ZUIDEMA (thans hoogleraar) en de Kratonarts R.F. WESTENKAMP (thans in Alkmaar) en het overlijden in de vroege ochtend van 22 oktober 1939 waren niet alleen voor de 27-jarige G.R.M. DORODJATEEN, maar natuurlijk ook voor mij zeer aangrijpende momenten. Aan mijn gevoelens uit die tijd gaf ik uiting in een 'In Memoriam' in het Koloniaal Tijdschrift 1940, blz. 1-3, waarvan vermoedelijk nog overdrukken in het Kraton-archief te vinden zullen zijn.

Het gebruik wil dat gedurende een sultanloze periode de gouverneur het sultansgezag op zich neemt op een speciale bijeenkomst. Dit ceremonieel, dat ik met enige tegenzin had te leiden, moest een dag ná de dood van de Sultan plaats hebben, dus op 23 oktober 1939 en wel eigenlijk in de Bangsal Kentjono. Aangezien daar de haer met het stoffelijk overschot van de overleden Sultan stond, werd op mijn verzoek een andere bangsal (naar ik meen een bangsal op het Srimenganti-plein) gekozen. Aan deze uit-de-tijdse plechtigheid trachtte ik een zinvol karakter te geven door mijn gevoelens van innige deelneming in een korte toespraak weer te geven. De tekst van deze rede bezit ik niet meer

Ik herinner mij alleen nog maar, dat ik mij in het geheel niet met het beheer van de Kraton heb bemoeid. Het was overgedragen aan G.R.M. DORODJATOEN en enige Pangerans en ik had de vaste overtuiging dat het in goede handen was.

De dag van de uitvaart van HAMENGGU BUWONO VIII herinner ik mij natuurlijk nog heel goed, de datum echter ben ik vergeten.

In een lange stoet begaven de talrijke gasten, waaronder de vertegenwoordigers van de gouverneur-generaal en van de vlootvoogd, zich naar de Bangsal Kentjono. Maar hun begeleiding van de naar de Zuiderpoort gedragen baar bepaalde zich slechts tot een korte gang, de eigenlijke begrafenisstocht naar de indrukwekkende Vorstelijke begraafplaats van Imogiri, waaraan de aanstaande negende Sultan en familieleden met tal van dienaren deelnamen, duurde een ganse dag.

Eerst daarna was er voor mij de gelegenheid om nader met G.R.M. DORODJATOEN kennis te maken. Wij hadden niet alleen besprekingen met elkander, maar bereisdén samen volkomen onofficieel het gebied van het Rijk Jogjakarta, speciaal die uithoeken waar de aanstaande Sultan nooit was geweest, zoals bijvoorbeeld Goenoeng-Kidoel.

Ik heb aan deze tournees en de eerste besprekingen de prettigste herinneringen; ik kan uit de grond van mijn hart zeggen dat wij op de meest ongedwongen wijze van gedachten wisselden en volkomen openhartig met elkander praatten.

Grote bewondering had ik vooral voor de voortreffelijke wijze waarop de Leidse student zich zo snel kon aanpassen aan de sfeer van de Kraton en hoe taktvol hij de Commissie van Kratonbeheer leidde. Trouwens al als student had hij, naar een ~~korpsgenoot~~ ^{Lk} mij nog onlangs vertelde, in zijn functie van handhaver der orde in de studentensociëteit een n a t u r l i j k gezag over ieder medestudent, die het ordereglement trachtte te overtreden. Hij was kortom een populair student.

Intussen was (naar ik mij meen te herinneren, in overleg met de hoofdpengoeloe) 18 maart 1940 als een "Goede Dag" voor de plechtige Verheffing aangewezen.

Het was dus voor mij zaak de sluiting van het zogenaamde politieke kontrakt, verdrag tussen Indische Regering en de Sultan vóór die datum te voltooien.

Het heeft geen zin de voorgeschiedenis van dit verdrag, dat maar twee

jaar heeft bestaan, te bespreken. Ik kan alleen zeggen, dat aan alle wensen van mij en de Sultan voldaan werd. In elk geval was begin maart, dus juist op tijd, sluiting van het verdrag mogelijk geworden. Op 18 maart 1940 kon de Verheffing plaats vinden.

Het ceremonieel van die dag is natuurlijk aan de P.F.B. bekend. Aan deze Commissie heb ik ook te danken de teksten 1) van de redevoeringen van de Sultan en van mij, die op die voor mij onvergetelijke dag zijn gehouden.

Ik kan van mijn redevoering niet anders zeggen dan dat die met geheel mijn hart en mijn verstand is opgesteld en derhalve e e r l i j k mijn gevoelens heeft weergegeven. De lof die ik Zijne Hoogheid toezwaide was dus geen beleefdheidsfrase, maar de zuivere waarheid. Dat hij met zijn gaven van hoofd en hart een goed regeerder zou worden, gelijk ik op die 18e maart voorspelde, is naar ik meen, na de oorlog toch wel gebleken, hoewel ik natuurlijk niet in alle opzichten tot oordelen bevoegd geacht kan worden. Want wat weten wij Nederlanders van de na-oorlogse geschiedenis van Indonesië, maar bitter weinig!

De ongetwijfeld ook eerlijk gemeente toespraak van Zijne Hoogheid geeft een juist beeld van zijn karaktereigenschappen: eerlijke eenvoud, bescheidenheid, eerbied voor zijn Vader, gehechtheid aan zijn Javaan-zijn. Want die éne zin uit zijn rede is mij in deze 30 jaar altijd bij gebleven: "Al heb ik een uitgesproken Westerse opvoeding gehad, toch ben ik en blijf ik in de allereerste plaats Javaan".

Met recht kon in zijn rede Zijne Hoogheid ten opzichte van de Indische Regering erkentelijk zijn voor "de buitengewoon snelle afhandeling van zaken", want al binnen twee maanden na de Verheffing was Holland in oorlog met Duitsland.

Nog tijdig boden mijn vrouw en ik in het gouverneurshuis de Sultan een feest aan, maar het noodlot wilde dat het door de Sultan aangeboden feest viel op 8 mei 1940. Op die dag kreeg ik het telefonisch bericht van de Divisiecommandant te Magelang: "Houdt U gereed voor het interneren van de Duitsers".

Ik begaf mij onmiddellijk naar de Kraton en besprak openhartig de situatie met de Sultan: ik moest een van de hoge gasten, de assistent-resident, thuis laten voor het geval reeds die avond het bevel tot internering van de Duitsers zou moeten uitgevoerd worden. Op het feest van die avond ontbrak nog een andere hoge gast: de vlootvoogd Vice-admiraal C.E.L. HELFRICH, die op weg naar Jogjakarta de opdracht kreeg naar Batavia terug te keren. Dat de feeststemming onder dit bericht gedrukt werd, was helaas! onvermijdelijk.

1) In de tekst van mijn rede is een storende tikfout gemaakt. Op blz.1.regel 10 van beneden staat 'mateloosheid'; dit moet zijn 'mateloos wijd'. Overigens was de tekst uitstekend overgetypt, beter dan ik het gedaan zou hebben.

Twee dagen daarna was Holland in oorlog met Duitsland. Ik deelde dit nare nieuws in een persoonlijke brief aan Zijne Hoogheid mee en schreef o.a.: "Wat gelukkig dat Uw vader dit niet mee maakt".

Deze bijzonderheden vertel ik, omdat zij uit een biografisch oogpunt toch wel van enig belang zijn. In deze zeer geëmotioneerde dagen had de Sultan begrip voor mijn moeilijkheden. En verder leefde hij geheel mee met de ellende die Holland wachtte. Zeer geïnteresseerd was hij vooral in de berichten over een aanval van duitse parachutisten op Leiden.

Wat kan ik nog vertellen over de periode mei 1940- april 1942 ? Van Dr. H.J. VAN MOOK (die het feest van 8 mei wel bijwoonde) vernam ik dat hij uit zeer goede bronnen had vernomen, dat Japan nog niet dadelijk tot de aanval op Indonesië zou overgaan. Wij konden dus voorlopig rustig ons bestuurswerk verrichten, al begreep ik wel dat ik mij op het ergste had voor te bereiden. Ik lichtte de Sultan zo goed mogelijk in over de begroting van het Sultanaat. Voor het eerst nam een Sultan deel aan de jaarlijkse besprekingen van de begroting. Natuurlijk hield ik Zijne Hoogheid regelmatig op de hoogte over de maatregelen in zake de zogenaamde burgerlijke verdediging (Rode Kruis en luchtbescherming).

Intussen naderde ook voor het toenmalige Nederlandsch-Indië de oorlog.

Na de aanval op Pearl Harbour verklaarde de gouverneur-generaal op 8 december 1941 de oorlog aan het Keizerrijk Japan. Ik was toen net in het toenmalige Batavia. Het lid van de Raad van Indië, CH.O. VAN DER PLAS, mijn collega van Oost-Java, en ik maakten toen onze opwachting bij de gouverneur-generaal. Bij die gelegenheid nam Zijne Excellentie een beslissing die betrekking had op de Sultan. Mijn collega van Soerakarta was, namelijk met de Soesoehoenan overeengekomen, dat deze na een Japanse inval op Java zich naar Bandoeng, dat, naar men zei, zo lang mogelijk verdedigd zou worden, zou begeven.

De Sultan met wie ik dit plan besprak, weigerde bij de nadering van de vijand de Kraton en zijn rijk te verlaten. Zeer terecht! De gouverneur-generaal deelde mij die ochtend mede, dat hij het volkomen eens was met de Sultan. Trouwens de bezetting van Java verliep zo snel dat van een terugtrekken op Bandoeng geen sprake kon zijn. Op 1 maart 1942 landden de Japanners op Java, 5 maart werd Jogjakarta en op 8 maart Bandoeng en in feite geheel Nederlandsch-Indië bezet.

Jagjakarta kwam er op 5 maart heel wat beter af dan Soerakarta waar op veel grotere schaal geplunderd en geraampokt werd.

De overgave van Jogjakarta had plaats in de voorgalerij van het gouverneurshuis. Ik hoef van deze trieste gebeurtenis niets te zeggen; zij is van geen rechtstreekse betekenis voor de levensbeschrijving van de Sultan. Wel mag ik opmerken, dat ik bij die gelegenheid gevraagd heb of de Japanse Commandanten het internationale recht, in het bijzonder het ook door Japan geractificeerde bezettingsverdrag zouden respekteren. Met een snauw werd mij toen medegedeeld, dat alleen het Japanse militaire recht zou gelden.

Natuurlijk lichtte ik de Sultan nog die zelfde avond telefonisch in. Wel vroeg ik Zijne Hoogheid de volgende dag door de stad, die in de nacht van 5 op 6 maart zeer onrustig was geweest, rond te rijden.

Gedurende de bezetting heb ik nog wel gelegenheid gehad de Sultan te bezoeken. Ik herinner mij een bezoek - het laatste - op een zondagochtend. Hoe rustig en vredig was de sfeer op het fraaie plein om de Bangsal Kentjono; het was alsof er geen oorlog was !

De Sultan zal zich herinneren dat hij al spoedig bezoek kreeg van een niet erg beschaafde Japanse gouverneur van Semarang (met als adjudant de zeer onhebbelijke gewezen beheerder van een grote Japanse toko te Jogjakarta), die er op stond rechts van de Sultan te zitten. Later had ik gelegenheid om aan een meer bezadigde Japanse autoriteit, die mij nota bene vroeg hoe het Japanse gezag zich tegenover de Sultan had te gedragen, uitgelegd dat Japanse autoriteiten wel heel anders dienden op te treden dan die gouverneur van Semarang.

Zolang mij nog enig gezag gelaten werd, heb ik in overleg met de voortreffelijke commissaris van politie VAN NES en de plaatselijke bestuursambtenaren dagelijks met de beperkte middelen die ik ter beschikking had nog zoveel mogelijk hulp kunnen bieden. Met de Rijksbestuurder had ik alleen nog maar telefonisch contact.

Toen ik het gouverneurshuis moest verlaten was het met mijn gezag afgelopen. Een verzoek om nog één keer een afscheidsbezoek aan de Sultan te brengen werd mij geweigerd.

Zeer erkentelijk ben ik de Sultan voor het kosteloos beschikbaar stellen van zijn huis aan de Kroonprinslaan, waar wij nog enige tijd gewoond hebben vóórdat mij op 25 april 1942 de gevangenis te Jogjakarta als eerste interneringsplaats werd aangewezen.

Van die datum van 25 april af tot op heden heb ik helaas (!) geen contact met de Sultan meer gehad.

Mogelijk zijn de volgende gebeurtenissen en mededelingen van enig belang:

1. Over het algemeen bereikten ons gedurende de internering steeds geruchten over de goede gezindheid van de Sultan ten opzichte van Nederlanders.
2. Na de vrede met Japan, toen ik met mijn vrouw in het Kramat-kamp vertoefde, moet op een dag dat wij afwezig waren een Nederlander (Veenstra of Feenstra geheten?) het kamp bezocht hebben met een speciale boodschap van de Sultan voor mij. Tot op heden is het mij, helaas, niet bekend wat Zijne Hoogheid door tussenkomst van deze man, die niet meer in het kamp terug geweest is, aan mij had mede te delen.
3. In april 1946 verliet ik met verlof Indonesië. Eind 1946 werd ik gepensioneerd.

Tot slot van deze bijdrage aan de levensbeschrijving van de negende Sultan van Jogjakarta moet ik nog de volgende persoonlijke opmerkingen maken:

1. dat ik de Sultan moet loven voor het feit, dat het hem gelukt is zijn rijk na de oorlog als daerah istimewa te behouden;
2. dat ik graag van Zijne Hoogheid had willen vernemen hoe hij en zijn familieleden en de mij bekende Sultanaatsdienaren door de oorlog heen zijn gekomen, een stuk geschiedenis dat mij persoonlijk uiteraard zeer geïnteresseerd heeft.
3. dat het mij dus zeer spijt dat Zijne Hoogheid gedurende zijn tijdelijk verblijf in Holland (in 1968, geloof ik) niet in de gelegenheid was aan mijn schriftelijk verzoek om een kort onderhoud heeft kunnen voldoen;
4. dat ik Zijne Hoogheid van ganser harte veel wijsheid, moed en kennis toe wens in de zware taak die hij sinds 1965 op zich heeft genomen, aangezien niet alleen het heil van de Sultan en zijn rijk Jogjakarta, maar ook dat van geheel Indonesië mij persoonlijk zeer ter harte gaat.

Den Haag, 25 oktober 1969.

Locumbief maandag 18 maart 1940
Prontpaquia

Moore

Senier Pion, 8^e Sepas van het jaar

Dat 1371

Eerst tot Kroonprins, vervolgens tot Sultan

Bangsral Mangsantoesrangkil

Dranken uit gebracht op H.M. de

Koningin, 2.5. G.G. 2.H. de Sultan

Gouverneur, rekrant van het rijk

Jogjakarta

Daarna pol. contract getekend en in

handa v.d. hoofdpingale de eed

v. trouw en verknochtheid aan

H.M. de Koningin

Als de Sultan naast mij gezeten is

sabro's der Kratonrepsen en

saluut-schoten v.l. v. r.

Tekening contract in Probojekso

Op dezelfde dag werd Sultan benoemd

tot commandeur in de Orde v.

Orange Nassau en tot generaal-majoor

76 Kon. Ned. Ind. Leger.

IN MEMORIAM.

In den vroegen ochtend van Zondag 22 October 1939 werd HAMENGKOE BOEWONO SENOPATI INGALOGO ABDOERACHMAN SAJIDIN PANOTOGOMO KALIFATOELLAH de achtste, Sultan van Jogjakarta door zijn Goesti opgeroepen om de eeuwige rust in te gaan.

De vermoenissen van een reis naar Batavia, de vele daar afgelegde bezoeken, de emotie van het weerzien van zijn juist uit Holland teruggekeerden zoon, R. M. Dorodjatoen, dat alles was hem te machtig geweest. Met de van hem zoo welbekende zelfbeheersching kwam hij een week lang trouw zijn officiële verplichtingen na, maar op de terugreis, in den trein, geraakte hij, tot groote ontsteltenis van zijn zoons, in een diepe bewusteloosheid, die het begin van den dood was. Zijn laatste woorden sprak hij tusschen Cheribon en Proepoek: „hoe lang is het nog”? Nog bijna twintig uren heeft toen zijn levensreis mogen duren.

Treffend was de algemeene, oprechte droefenis onder tal van menschen, onder alle bevolkingsgroepen, toen de doodsmare zich over stad en land verspreidde.

De overleden Vorst was een schier volleerd beoefenaar van de levenskunst. Natuurlijk, hij was een mensch met zijn fouten! Maar een ieder, die met hem samenwerkte, kon, zonder blind te zijn voor die feilen, toch een diepe genegenheid voor hem voelen. Zóó groot was de macht en de kracht van zijn ongekunstelde, diep uit zijn innerlijk voortspruitende beminlijkheid en hartelijkheid. Wie slechts enkele uren de gulle gastvrijheid van de Jogjasche kraton heeft genoten, moet onder de bekoring van deze echt „vorstelijke” amabiliteit geraakt zijn!

Ja, volkomen vorstelijk — in den besten zin des woords — was in vele opzichten zijn houding en optreden, Vorstelijk in distinctie, in echt- Javaansche distinctie, die aan den geheelen Kraton van Jogjakarta het bijzondere kenmerk van groote voor naamheid en beschaving heeft gegeven, die de bewondering van iederen gast opwekte en die, naar men hopen mag, nimmer verloren zal gaan.

Vorstelijk — misschien soms wat al te vorstelijk (in den zin van „royaal”) — was hij in het bevorderen van die schoone uitingen van gelukkig! nog niet uitgestorven Javaansche kunst, die men nergens zoo kan genieten als in de Vorstenlanden: tooneel en dans. Vermaard zijn de bijna aan het volkomene grenzende wajang-

wong-voorstellingen, die de overledene (een kenner en minnaar bij uitnemendheid van de Javaansche kunst) bij gelegenheid van groote gebeurtenissen (nog op 19 en 20 Augustus voor de geboorte van prinses Irene) in ons Vorstenhuis en van huwelijken zijner kinderen, liet vertoonen.

Vorstelijk — beter, misschien, koninklijk — was hij in zijn trouw aan zijn Koningin. Zijn verknochtheid aan H.M. de Koningin en ons Vorstenhuis staat boven allen twijfel. En de vele Koninklijke onderscheidingen, die zijn generaalsuniform sierden, en de fraaie krans van onze Vorstin, die op het graf van Imogiri naast honderden en honderden andere bloemstukken, is neergelegd, zijn de uiterlijke teekenen van erkentelijkheid voor deze trouw.

Als heer en meester over zijn rijk, ¹⁾ waarvan hij de legende en historie — opgeteekend in de vele babad's van de Kratonbibliotheek — tot in de kleinste bijzonderheden kende, was hij de autocratische Vorst. Maar, al was hij dan wars van vele democratische instellingen, zooals, bijvoorbeeld, de in Soerakarta ingevoerde Bale agoeng (een rijksraad), en wars van moderne bewegingen op maatschappelijk en politiek gebied, toch was hij met zijn fijn rechtsgevoel (hij had een afschuw van geweld!), verdraagzaamheid en echte liefde voor zijn volk, allerminst een voorstander van staats- of vorstenabsolutisme.

Evenmin ging zijn conservativiteit zóó ver, dat hij niet ontvanke-lijk zou zijn voor de nieuwigheden welke het belang van zijn volk beoogden. Ik memoreer hier alleen zijn hartelijke instemming met en medewerking aan de groote agrarische reorganisatie, die in 1921, toen hij tot Vorst verheven werd, nog maar in haar beginstadium verkeerde, een reorganisatie, die een ingrijpende ommekeer bracht in oer-oude Javaansche vorsten-instellingen. Zijn belangstelling voor de groote lijnen van overheidsbemoeyenis was groot, en opmerkelijk was zijn wijze „common sense” wanneer men groote moderne bestuursproblemen met hem besprak.

Zijn (helaas! veel misbruikte) gulheid kwam tot uiting, toen in crisistijd de financiën van het Sultanaat een geduchte klap kregen en hij uit de civiele lijst aanzienlijke bedragen afdroeg aan de Sultanaatskas.

Ik moge eindigen met de woorden die ik op 23 October 1939, den dag na den dood, tot de naaste verwanten van den overledene sprak:

1) De regeerperiode van Hamengkoe Boewono VIII begon op 8 Februari 1921.

„Als het hart vol is van droefenis, dan moeten *de woorden* schaarsch zijn. En het is *niet* naar den wil van *den overledene* dat wij getuigen zullen van eigen leed, dat wij in ons dragen.

Ik wil mij slechts afvragen welk woord van troost ik voor U kan vinden. Ik geloof, dat het dit moet zijn: dat gij het geluk beleefd hebt een Vorst gediend te hebben, die voor U is geweest het toonbeeld van den Javaanschen Kesatrija, een Kesatrija in trouw, een Kesatrija in menschenliefde, een Kesatrija in distinctie en vorstelijke waardigheid, een Kesatrija in moed om te leven en ook — om te sterven”.

Hamengkoe Boewono Senopati Ingalogo Abdoerachman Sajidin Panotogomo Kalifatoellah, de achtste, moge de eeuwige Vrede U deelachtig worden!

Jogjakarta, 4 November 1939.

L. ADAM.